

УДК 94(477)

Мельничук О.А. Реформування системи соціального страхування в Україні у 1930-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 12. – Вінниця: ДКФ, 2007. – С. 103-108.

О.А. Мельничук

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ У 1930-Х РР.

Соціальне страхування, запроваджене більшовиками в період нової економічної політики, було спробою переконати пролетаризовані верстви населення у готовності виконувати соціальні обіцянки та перекласти тягар соціальних виплат на приватні підприємства та заможні верстви населення. Про тимчасовий характер таких заходів свідчить подальший розвиток соціального страхування після ліквідації основ НЕПу. Саме тому у своїй статті автор поставив за мету висвітлити основні етапи реформування системи соціального страхування в Україні у 1930-ті рр. та пристосування її до більшовицької доктрини суспільного розвитку.

Проблема реорганізації соціального страхування протягом 1930-х рр. не була предметом спеціального історичного дослідження, однак окремі її аспекти знайшли висвітлення в джерелах та літературі того періоду. Так, окремі нормативні акти можна знайти в офіційних збірниках¹. Теоретичний матеріал міститься в підручниках та посібниках із соціального страхування². Загальні тенденції соціального страхування відображені у спеціальних працях³. Значну кількість фактичного матеріалу по Україні можна почерпнути із матеріалів періодики того часу.

Із згортанням НЕПу та відновленням військово-комуністичного штурму, змінилася позиція влади і щодо соціального страхування. Найголовнішим завданням, що стояло перед більшовиками було зміцнення індустріальної бази. Тому «нераціональне використання коштів» із страхових фондів в постанові ЦК ВКП(б) від 28 вересня 1929 р. розглядалося як «байдужість до інтересів індустріалізації країни та обслуговування індустріальних робітників»⁴. Таємним об'єктом НКП УСРР від 21 квітня 1930 р. страховим органам на місцях пропонувалося дотримуватися таких принципів соціального забезпечення застрахованих: проведення більш чіткої лінії у справі забезпечення пролетарських

кадрів; переходу від індивідуальної і грошової допомоги до колективної і трудової; боротьби із симуляцією та членоушкодженнями; обмеження та позбавлення допомоги дрібнобуржуазних елементів⁵.

Фактично даними нормативними актами був покладений початок ліквідації соціального страхування як організаційно-правової форми соціального захисту населення та використання бюджету соцстраху для потреб індустріального будівництва. Економія коштів соціального страхування здійснювалася і за рахунок скорочення страхового апарату. Так, на 1 січня 1930 р. Харківська окрстрахкаса, що нараховувала більше 8 000 застрахованих обслуговувалася лише 7 інспекторами-контролерами. Як наслідок, протягом року було піддано перевірці лише кожне десяте підприємство⁶.

Виходом із ситуації партія вважала посилення профспілкового контролю над діяльністю страхових органів. Він мав проявлятися у формах звітних доповідей страхових кас: на загальних зборах підприємств; делегатських зборах; на міжсоюзних конференціях та при виборах комітетів страхових кас; в місцевих радах професійних союзів. Центральне управління соціального страхування зобов'язувалося періодично звітувати про свою роботу перед всесоюзними з'їздами професійних спілок⁷.

Для посилення зв'язку страхових органів із профспілками за положенням НКТ СРСР від 30 січня 1930 р. запроваджувався інститут страхових делегатів. Такі делегати обиралися на загальних зборах підприємств та установ на період виборності фабзавкому. Страхделегати виконували свою роботу безкоштовно, в неробочий час, на громадських засадах. Делегати висвітлювали роботу у стінній газеті. Не рідше одного разу в три місяці скликала конференція страхделегатів, яка заслуховувала доповіді ревізкомісії, обговорювала найважливіші проекти⁸.

На березень 1930 р. Цусстрах СРСР запланував скликання Всесоюзного з'їзду із соціального страхування. На порядок денний з'їзду виносилися такі важливі питання як: стан, перспективи і п'ятирічний план розвитку соцстраху. Фактично з'їзд повинен був дати відповідь на найважливіше питання: яким має бути подальше організаційне будівництво страхових органів. Перший шлях – припинення їх існування як самостійних виборних організацій і перетворення в підшефні частини

органів праці. Другий – подальше розширення їх виборності аж до Головоцстрахів. З'їзд мав визначити майбутню організаційну систему та структуру страхових органів.

Через невизначеність позиції радянсько-партійного керівництва щодо соціального страхування з'їзд так і не відбувся. Для вивчення питання про реформування органів соціального страхування Інститутом техніки управління НК РСІ СРСР було обстежено 13 округів. В основу реформування покладалося перенесення функцій страхових органів на громадський страховий актив. В страховому апараті мала залишатися мінімальна кількість інспекторів та контролерів⁹.

В умовах реконструкції народного господарства деякі місцеві органи, забігаючи наперед, робили спроби об'єднати апарати страхових кас з частинами відділів праці. Постановою НКТ СРСР від 21 травня 1930 р. такі дії поки що засуджувалися, вказувалося на необхідність відновлення самостійності страхових органів в оперативному відношенні¹⁰.

Спроби реформування органів соціального страхування викликали ліквідаційні настрої на місцях. Представники відділів праці вважали, що успіхи соціалістичного будівництва дозволяють ліквідувати виборність кас та об'єднати їх у складі апарату НКП. Справа зайшла так далеко, що в деяких місцях приступили до передачі справ страхкас та перерозподілу їх коштів. В тій же Постанові НКТ СРСР з цього приводу зазначалося: «Такого роду бюрократичні прожекти впливають із троцькістського нерозуміння останнього етапу НЕПу і є наслідком недооцінки ролі соціального страхування, яке в реконструктивний період є найважливішим фактором покращення добробуту робітничого класу, а також підняття продуктивності праці та виконання плану великих робіт. При цьому виключне значення і роль соціального страхування має зрости¹¹.

ЦК ВКП(б) своїм рішенням від 15 липня 1930 р. постановив ліквідувати округи і передати всі їх функції районам. Такий крок, на думку партії, мав наблизити керівництво центральних організацій на місця, ліквідувавши посередницькі органи. З переходом на двохланкову систему управління в УСРР замість 42 окружних було організовано 503 районних страхових каси¹². За

директивним листом Головоцстраху від 26 серпня 1930 р. райони із кількістю застрахованих до 1 500 пропонувалося обслуговувати за рахунок апаратів райвиконкомів, понад – штатом, встановленим комітетом каси за погодженням із райвиконкомом. Більшість голів кас змушені були покинути страхову роботу. З цього часу при кожному райвиконкомі засновувалася посада інспектора з охорони праці, який виконував обов'язки голови районної страхової каси. Такі кроки ще більш вдарили по авторитету страхових працівників. Отримуючи заробітну плату від райвиконкомів, голови райстрахкас більшою мірою займалися виконанням різного роду доручень, а не страховою роботою. Не сприяли роботі відсутність керівництва та інструктажу з боку Головоцстраху. Як наслідок, деякі райвиконкоми почали розподіляти страхові внески на свої потреби¹³.

Керуючись постановами ВКП(б) від 3 та 20 вересня 1930 р. Головоцстрах УСРР першим запропонував принципи корінної реорганізації страхових органів. Серед основних її положень була передача виплати допомог на підприємства, пенсій – у відання Наркомпочтелю. Поставлено питання про натуралізацію виплати допомог. Такі форми виплати уже використовувалися в Дніпропетровську, Сталіне, Луганську. Передбачалося скорочення страхового апарату в Україні із 2225 до 1098 осіб (майже на 50%)¹⁴.

Оскільки Україна за своїм економічним станом мала декілька типів районів (промислові, напівпромислові, сезонно-промислові та сільськогосподарські), з 1 січня 1931 р. встановлювалося 4 типи страхових кас: страхкаси Донбасу та Криворіжжя (1 тип); страхкаси колишніх окружних міст (2 тип), страхкаси із кількістю застрахованих від 4 000 до 10 000 (3 тип); страхкаси, що мали менше 4 000 застрахованих (4 тип). Страхові каси перших двох типів мали повний апарат, свій бюджет. Касам третього типу дозволялося мати по 2 працівники, четвертого типу – по 1 технічному працівнику¹⁵.

Перші два типи кас обслуговували в Україні 2/3 застрахованих, однак навіть повний апарат цих кас був значно менший за попередній (у Харкові із 160 залишилося 47 осіб, у Дніпропетровську із 115 – 28 осіб). Подальша робота мала бути перебудована в розрахунок на залучення до роботи самих застрахованих в якості страхових делегатів¹⁶. Начальник Головоцстраху УСРР Раюшкін В. звітуючи

про позитивний досвід реорганізації страхових кас в Україні повідомляв, що живим інструктажем охоплено усі промислові каси перших двох типів. Періодично намічено скликати міжрайонні наради. За перший квартал 1931 р. Головоцстрахом було обстежено 92 каси, яких: промислових – 23, сільськогосподарських – 69. За домовленістю, у газеті «Профработник» раз в тиждень друкувалися директивні вказівки¹⁷.

Практичний досвід страхкас України був відзначений V пленумом ВЦРПС (січень 1931 р.), який працюючи на основі директив XVI з'їзду партії поставив питання про наближення страхових органів до конкретних умов виробництва, на основі втягнення робітників у професійні спілки. Пленумом було прийняте рішення про реорганізацію соцстраху за галузевим принципом на основі страхових (виплатних) пунктів безпосередньо на виробництві¹⁸. Вказувалося на необхідність посилення контролю фабзавкомів над роботою страхових органів. Для зацікавленості фабзавкомам дозволялося використовувати на покращення культурно-побутових умов підприємства 50% зекономлених коштів. Більша частина коштів спрямовувалася на обслуговування робітників важкої промисловості. У своїй доповіді голова ВЦРПС М. Шверник вказав, що соцстрах «повинен стати потужною зброєю з літунами, прогульниками, за створення стійких кадрів на підприємстві¹⁹.

Рішення пленуму знайшли своє втілення в Постанові ЦВК та РНК СРСР «Про соціальне страхування» від 23 червня 1931 р. З метою заохочення основних робітничих кадрів та ударників на виробництві, в місячний термін на великих та середніх підприємствах промисловості і транспорту, великих новобудовах та радгоспах мали бути створені виплатні пункти. Для кращого обслуговування основних галузей важкої промисловості створювалися 7 центральних загальносоюзних галузевих кас у: машинобудуванні, металургії, вугільній, рудній та хімічній промисловості, залізничному та водному транспорті). Головоцстрахи союзних республік реорганізовувалися в територіальні страхові каси²⁰.

Головоцстрах УСРР знову проявив власну ініціативу. Не чекаючи затвердженого Цусстрахом положення про виплатний пункт, 21 квітня 1931 р. було скликано нараду голів районних страхових кас і дано вказівку по створенню виплатних пунктів²¹.

На 14 червня 1931 р. в Україні вже існувало 269 виплатних пунктів, з них: у вугільній промисловості – 126, рудній – 12, чорній металургії – 15, машинобудуванні – 35, хімічній промисловості – 15. За територіальною системою організовано 64 виплатних пункти. Школою профруху ВЦРПС після закінчення річного факультету соцстраху було випущено 16 курсантів, 7 з яких відправлені завідувачами виплатних пунктів в Донбас та Криворіжжя²².

Однак в багатьох випадках, створенням виплатних пунктів завершувалася реорганізація. Завкоми таких гігантів як Маріупольського та Макіївського металургійних заводів до приїзду членів галузевої каси не мали інформації про діяльність виплатних пунктів. «Виділили завідувача виплатним пунктом і далі справа не наша, нам немає коли займатися дрібницями». Не приступили до перебудови соцстраху страхкаси Запоріжжя. На Дніпрострої із 23 000 робітників більшість становили селяни, які не чули про соціальне страхування. Із 250 страхделегатів було вибрано 50, з яких лише 10 брали участь у громадській роботі²³.

Положенням про органи соціального страхування від 8 липня 1931 р. була узаконена нова страхова мережа та порядок керівництва страховими органами з боку НКП. Реорганізація змінювала, насамперед, обличчя територіальної страхової системи. Основним керівним органом соціального страхування (окрім ВЦРПС та НКП СРСР, які здійснювали загальне керівництво) була союзна рада соціального страхування та її виконавчий орган – Цусстрах. Центральному управлінню соціального страхування були безпосередньо підпорядковані всесоюзні центральні галузеві страхові каси та республіканські територіальні страхові каси союзних республік. В Україні та інших союзних республіках замість головних управлінь соціального страхування були створені республіканські каси соціального страхування. Керівництво касою покладалося на колегію (президія та комітет), обрану на міжсоюзному з'їзді. Голова республіканської каси затверджувався Раднаркомом УСРР²⁴.

Для залучення в свою роботу кращих робітників-ударників виплатні пункти проводили свою роботу на громадських засадах через страхових делегатів, що обиралися на цехових та загальних зборах. Норма виборів встановлювалася у розрахунку 1 делегата на 25-100 осіб. Окрім страхових делегатів до роботи залучали

страховиків-добровольців, які вербувалися не тільки із числа робітників, а й членів їх сімей. На великих заводах страхові делегати розбивалися по групах: з питань допомог і пенсій, медичної допомоги та боротьби із захворюваністю, соціально-побутового обслуговування, бюджету та стягування внесків, страхової освіти та пропаганди. Страждеделегати обиралися 1 раз в рік на загальних цехових зборах і затверджувалися фабзавкомом, вони звільнялися від будь-якої іншої громадської роботи і проходили двохтижневі курси²⁵.

Для поліпшення боротьби із прогульниками та симулянтами за Положенням НКТ від 28 серпня 1931 р. страхові каси організовували робітничий товариський контроль²⁶.

З метою забезпечення потреб робітників провідних галузей промисловості понад обсяги передбачені соцстрахом на великих та середніх підприємствах організовувалися каси взаємодопомоги особливого типу (КВОТ), субсидійовані із коштів соцстаху (2/3) та профспілок (1/3). Необхідність створення таких кас визначав ЦК відповідної профспілки²⁷.

Досить швидко реорганізація показала свої результати. У другій половині 1931 р. кількість пропущених днів по хворобі на підприємствах важкої промисловості України зменшилася до 82,8%, що за загальносоюзними підрахунками давало змогу додатково видобути 1 634 454 тони вугілля. В I кварталі 1932 р. держава економила таким чином 1 млн. трудоднів²⁸.

«Боротьба із захворюваністю, плинністю робочої сили, прогульниками та симулянтами» була покликана економити кошти виплатних пунктів. «Дезорганізатори виробництва», які на думку влади зривали темпи індустріалізації позбавлялися органами соціального страхування безкоштовних санаторно-курортних путівок, для них встановлювалися зменшені норми виплати допомоги. Для зацікавленості підприємств в економії коштів соцстраху 50% невикористаних сум залишалися на місцях для покращення культурно-побутових умов робітників, особливо ударників²⁹.

Реорганізація соцстраху передбачала і диференціацію в обслуговуванні робітників. Так, якщо за бюджетом на 1932 р. на одного робітника провідних галузей промисловості припадало 108,8 крб. в рік, то для інших галузей

промисловості – лише 84,58 крб³⁰.

Страхові органи в центрі і на місцях чинили пасивний опір перетворенням, вбачаючи в них ліквідацію страхової системи, як такої, та передачі функцій профспілкам. Голова ВЦРПС М. Шверник на одному із засідань президії при обговоренні бюджету соціального страхування на 1932 р. заявив: «Галузеві каси і виплатні пункти ще не мають достатньої уваги і підтримки з боку Цусстраху і його органів. Особливо слід відзначити нестерпне становище, коли апарат центрального управління соціального страхування чинить супротив перебудові»³¹.

Необхідність реформування не розуміли, зачасти, і органи на місцях. Так, групу студентів із вищої школи професійного руху, які прибули на шахту №19 (Донбас) для реалізації рішень V Пленуму ВЦРПС про перебудову страхової роботи, секретар місцевого партосередку Судейко Т. вигнав із словами: «Вам немає роботи, от ви і ходите, гастролюєте»³².

В січні-березні 1932 р. відбулися профспілкові з'їзди та конференції, на яких проведені перевибори усіх комітетів кас і ревізійних комісій, підведенні підсумки перебудови соцстраху. IX Всесоюзний з'їзд профспілок (квітень 1932 р.) схвалив заходи по перебудові страхових органів і дав вказівки місцевим організаціям посилити контроль за їх діяльністю. З цього часу страховий апарат на місцях, залишаючись формально в системі органів Наркомпраці УСРР, ставав фактично органічною частиною роботи профспілок.

Подальші зміни у реформуванні органів соціального страхування були пов'язані із Постановою ЦВК, РНК та ВЦРПС від 23 червня 1933 р., яка передбачала об'єднання Наркомату праці СРСР та ВЦРПС та передачу управління соціальним страхуванням у відання профспілок³³. Оскільки, на думку більшовиків, головною функцією НКП було регулювання ринку праці та розподіл робочої сили, то з ліквідацією безробіття набір робочої сили передавався господарським органам³⁴. III Пленум ВЦРПС (25-29 червня 1933 р.) схвалив таке рішення.

Як наслідок, Постановою РНК СРСР та ВЦРПС від 10 вересня 1933 р. «Про порядок об'єднання НКП СРСР та ВЦРПС» визначалася процедура передачі коштів та майна до професійних спілок. Загальне керівництво державним соціальним страхуванням та контроль над страховою роботою усіх профспілок здійснювала

Всесоюзна центральна рада професійних спілок (ВЦРПС). Безпосереднє керівництво покладалося на першого секретаря ВЦРПС, із створенням при ньому невеликого висококваліфікованого апарату³⁵.

III Пленумом ВЦРПС (червень 1933 р.) було прийнято рішення про ліквідацію територіальних республіканських, обласних та районних кас соціального страхування³⁶. Інструкцією ВЦРПС пропонувалося провести ліквідацію до 15 вересня. Республіканські каси зобов'язувалися закінчити до 1 жовтня організацію галузевих кас, і не пізніше 1 листопада 1933 р. скласти ліквідаційний баланс територіальних кас³⁷.

Ліквідація територіальних кас і створення виплатних пунктів, передача справ соціального страхування профспілкам негативно позначилися на діяльності страхових органів. Страхові делегати, працюючи на громадських засадах, не приділяли належної уваги роботі. Так, на заводі ім. Комінтерну (м. Дніпропетровськ) із 192 делегатів працювали лише 36³⁸. Нарада ВЦРПС, у травні 1936 р. констатувала повну формальність роботи ревізійних комісій. Від 20 ЦК профспілок за попередній рік не поступило жодного ревізійного акту, від 64 – по одному, від 54 – по два; від 14 – по три акти³⁹. Не покращило ситуації і створення за вказівкою ВЦРПС спеціальних бригад по перевірці діяльності виплатних пунктів та розширення повноважень страхових делегатів⁴⁰. Рішення IV Пленуму ВЦРПС (лютий 1934 р.) про розкрупнення професійних союзів, шляхом виділення із 47 існуючих – 154 професійні союзи теж не активізувало роботу органів соціального страхування⁴¹.

Президія ВЦРПС, заслухавши на своєму засіданні (жовтень 1935 р.) доповіді про роботу Харківської, Донецької та Дніпропетровської рад профспілок визнала роботу незадовільною. Створення кас відбувалося формально, страхові внески не стягувалися⁴².

Зважаючи на це, з ініціативи окремих профспілок, на крупних підприємствах України із другої половини 1936 р. створюються нові організаційні структури – ради соціального страхування⁴³. Ради мали замінити колишні виплатні пункти, які вже зжили себе і не виконували ніяких функцій. На думку ЦК профспілок чорної металургії нові органи покликані покращити керівництво страховим активом⁴⁴.

VI Пленум ВЦРПС (квітень-травень 1937 р.) вказавши на «відставання керівних профспілкових органів від бурхливих темпів соціалістичного будівництва», вирішив підтримати самодіяльність окремих галузевих профспілок. За його рішенням, для залучення профактиву членів профспілки до соціального страхування, при фабрично-заводських комітетах організовувалися ради соціального страхування⁴⁵. За Положенням, затвердженим Президією ВЦРПС 19 вересня 1937 р. ради обиралися на загальних зборах страхового активу в кількості від 9 до 35 осіб. Такі ради створювалися при кожному ФЗК, при наявності не менше 200 робітників та службовців. Загальне керівництво радою здійснював голова ФЗК⁴⁶. Ради працювали за планом, затвердженим фабрично-заводським комітетом. Засідання відбувалися 2 рази на місяць. Звіт про діяльність заслуховувався на пленумі ФЗК.⁴⁷

Отже, реорганізація соцстраху протягом 1930-х рр. мала на меті пристосувати соціальне страхування до завдань індустріалізації країни. З цього часу соціальне страхування перестає бути формою соціального забезпечення незахищених верств населення і покликане забезпечувати лише робітників провідних галузей економіки. В той же час, чітко вироблені механізми давали владі змогу відмовляти у видачі соціальних виплат робітникам, які ще не працювали «по-соціалістичному», пропагуючи соціалістичні змагання, ударництво, підвищення продуктивності праці тощо. Підпорядкування страхових пунктів фабрично-заводським комітетам та передача соціального страхування у відання профспілок, змушували робітників, навіть поза власним бажанням, поповнювати когорти останніх. Галузевий вертикальний принцип побудови страхової системи посилював підпорядкування республіканських страхових органів загальносоюзним. Передача виплат допомог та пенсій на підприємства дозволила державі значно економити кошти на утримання штатів страхових органів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Догадов В.М. Социальное страхование. Основы советского законодательства о социальном страховании. – М., 1930; Горбунов А. И., Гутерман Б.Н., Усиков А.Я. Действующее законодательство по социальному страхованию СССР и РСФСР. Под ред. проф. Е.Н. Даниловой. – М., 1930; 2. Государственное социальное страхование. Учебное пособие для слушателей школ профдвижения. Под ред. Г.К. Москаленка. – М., 1953; Караваев В. В., Тидеман Я.Г. Организационная система социального страхования. – М.-Л., 1932; Родионова Е. И. История социального страхования в СССР. Под ред. Н.А. Виноградова. Вып. 1. – М., 1966; 3. Караваев

В.В. Социальное страхование в СССР. – М., 1955; Горбунов А.И. Государственное социальное страхование в СССР. – М., 1938; Блюмин М.Ф. Реорганизованный соцстрах. – М.-Л., 1932; 4. Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков) о социальном страховании. Сборник документов. Подготовили к изданию А. Таубер и И. Ахматовский. – М., 1940. – С. 42-46; 5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р. 155. – Оп.2. – Спр.2. – Арк.14; 6. Максимов Н. Финансовый контроль: проверить работу Харьковской кассы // Вопросы страхования. – 1930. - №1. – С.22; 7. Догадов В.М. Социальное страхование. Основы советского законодательства о социальном страховании. – М., 1930. – С. 110; 8. Горбунов А. И., Гутерман Б.Н., Усиков А.Я. Действующее законодательство по социальному страхованию СССР и РСФСР. Под ред. проф. Е.Н. Даниловой. – М., 1930. – С. 663; 9. Барит А., Милютин Б. Основы социального страхования. – М., - 1938. - С.105; 10. Вопросы страхования. – 1930. - №18. – С.2; 11. Караваев В. В., Тидеман Я.Г. Организационная система социального страхования. – М.-Л., 1932. – С. 7; 12. Раюшкін В. Рапортуєт Главсоцстрах УССР // Вопросы страхования. – 1931. - №6 – С.12; 13. Константинов С. Главсоцстрах УССР не интересуется районированием // Вопросы страхования. – 1931. - №3. – С.24; 14. Інформаційний бюлетень НКП УСРР. – 1930. - №10. – С.12; 15. Раюшкін В. Рапортуєт Главсоцстрах УССР // Вопросы страхования. – 1931. - №6 – С.13; 16. Горбунов А.И. Государственное социальное страхование в СССР. – М., 1938. – С. 35; 17. Раюшкін В. Рапортуєт Главсоцстрах УССР // Вопросы страхования. – 1931. - №6 – С.15; 18. Блюмин М.Ф. Реорганизованный соцстрах. – М.-Л., 1932. – С.4; 19. Любимов Б. За коренную перестройку работы профсоюзов и соцстраха // Вопросы страхования. – 1931. - №8– С.6-7; 20. Известия ЦВК СРСР и ВУЦВК. – 1931. – 30 червня; 21. Теодорович П. Профсоюзам некогда // // Вопросы страхования. – 1931. - №22. – С.17; 22. Караваев В.В. Социальное страхование в СССР. – М., 1955. – С. 121; 23. Горбунов А.И. Государственное социальное страхование в СССР. – М., 1938. – С. 29; 24. Положення про органи соціального страхування, затверджене НКТ СРСР 8 липня 1931 р. // Вопросы страхования. – 1931. - №23-24. – С.43; 25. Старошкловская Р. Как должен работать страховой (выплатной) пункт // Вопросы страхования. – 1931. - №20. – С.17; 26. Положення про робітничий товариський контроль, затверджене Цусстрахом та ВЦРПС 28 серпня 1931 р. // Вопросы страхования. – 1931. - №23-24. – С. 49; 27. Фрик Л. М., Лившиц В. А. Работа фабзавкома по соцстраху.- Баку, 1936. - С. 75; 28. Блюмин М.Ф. Реорганизованный соцстрах. – М.-Л., 1932. – С.6; 29. Караваев В. В., Тидеман Я.Г. Организационная система социального страхования. – М.-Л., 1932. – С. 4; 30. Блюмин М.Ф. Реорганизованный соцстрах. – М.-Л., 1932. – С.18; 31. Горбунов А.И. Государственное социальное страхование в СССР. – М., 1938. – С.20; 32. Вопросы страхования. – 1931. - №28. – С.26; 33. Государственное социальное страхование. Учебное пособие для слушателей школ профдвижения. Под ред. Г.К. Москаленка. – М., 1953. – С. 36; 34. Блюмин М.Ф. Реорганизованный соцстрах. – М.-Л., 1932. – С.26; 35. СЗ СССР. – 1933. - №40. – Ст. 238; 36. Государственное социальное страхование. Учебное пособие для слушателей школ профдвижения. Под ред. Г.К. Москаленка. – М., 1953. – С. 37; 37. Про порядок ліквідації територіальних страхових кас і порядку передачі коштів, майна і справ галузевим касам соцстрахування профспілок. Інструкція ВЦРПС від 2 липня 1933 р. // Вісті Всеукраїнської Ради професійних спілок. – 1933. - №16. – С.5-6; 38. Иванченко А. На крупных заводах нужны страховые советы // Вопросы страхования. – 1937. - №16. – С.18; 39. Вопросы страхования. – 1936. - №11. – С.15; 40. Смирнов А. Как подвести итоги годовой работы выплатного пункта // Вопросы страхования. – 1935. - №1. – С.31; 41. Караваев В.В. Социальное страхование в СССР. – М., 1955. – С. 136; 42. О работе совпрофов по организации отраслевых касс социального страхования. Постановление Президиума ВЦСПС от 11 октября 1935 г. // Вопросы страхования. – 1935. - №9-10. – С.51; 43. Караваев В., Трефилов И. Как организовать работу совета социального страхования // Вопросы страхования. – 1936. - №17-18. – С.24-25; 44. Шварц Г. Каким должен быть страховой совет // Вопросы страхования. – 1937. - №13-14. – С.19; 45. Горбунов А.И. Государственное социальное страхование в СССР. – М., 1938. – С.11; 46. Труд. – 1938. – 21 жовтня; 47. Вопросы страхования. – 1937. - №21. – С.13-16.